

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Жорж
САНД

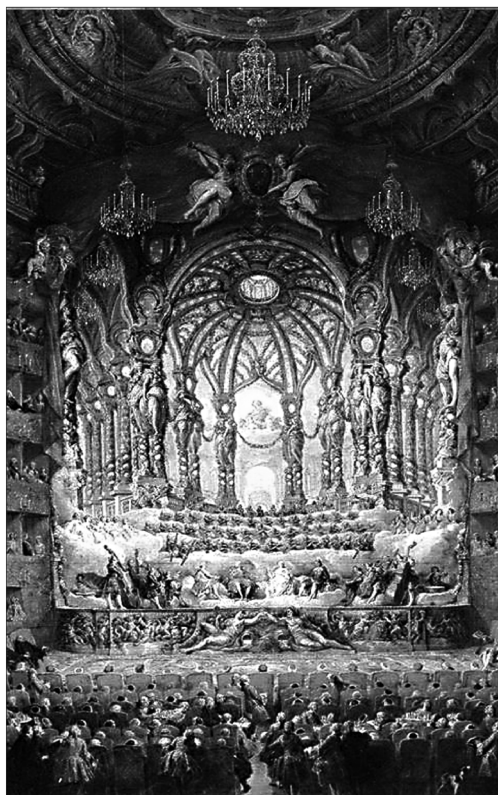
■

КОНСУЕЛО

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

КОНСУЕЛО

Розділ 1

— Так, так, пані, можете хитати головою скільки вам загодно: найрозсудливіша, найкраща серед вас — це... Але я не назву її, тому що вона єдина у всьому моєму класі скромниця, і я боюся, що варто мені назвати її ім'я, як вона відразу ж утратить цю рідкісну чесноту, якої я бажаю й вам.

— *In nomine Patris, et Filii, et Spiritu Sancto*¹, — проспівала Констанца із зухвалим виглядом.

— *Amen*², — хором підхопили всі інші дівчатка.

— Кепський злюка, — сказала Клоринда, мило надувши губки й злегка вдаряючи ручкою віяла по кошавих, зморшкуватих пальцях учителя співу, немов заснулих на німій клавіатурі органа.

— Це ви не за адресою! — мовив старий професор із глибоко незворушним виглядом людини, що протягом сорока років по шість годин на день піддавалася зухвалим і пустотливим нападкам кількох поколінь юних осіб жіночої статі. — І все-таки, — додав він, ховаючи окуляри у футляр, а табакерку до кишені й не підводячи очей на роздратований і глузливий вулик, — ця розумна, ця лагідна, ця старанна, ця уважна, ця добра дівчинка — не ви, синьйоро Клориндо, не ви, синьйоро Констанцо, і не ви, синьйоро Джульетто, і, вже звичайно, не Розіна, і ще того менш Мікела...

— Виходить, це я!

— Ні, я!

¹ Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа (*лат.*).

² Амін (*лат.*).

— Зовсім ні, я!

— Я!

— Я! — закричало разом із півсотні блондинок і брюнеток, хто приємним, хто різким голосом, немов зграя галасливих чайок, що кинулися на злосчасну мушлю, викинуту на берег хвилею, що відринула.

Ця мушля, тобто маестро (і я наполягаю, що ніяка метафора не підійшла б більшою мірою до його незграбних рухів, очей із перламутровим відливом, вилиць, поцяткованих червоними прожилками, а особливо — до тисячі сивих, твердих і гострих завитків його професорської перуки), — маестро, повторюю я, змушений тричі опускати на лаву, з якої він підводився, збираючись піти, але, спокійний і безпристрасний, як мушля, заколисана й скам'яніла серед бур, довго не піддавався проханню сказати, яка саме з його учениць заслуговує похвал, на які він — завжди такий скупий — щойно так розщедрився. Нарешті, мовби з жалем поступаючись проханням, викликаним його ж хитрістю, він узяв свою професорську тростину, якою зазвичай відбивав такт, і з її допомогою поділив цю недисципліновану череду на дві шеренги; потім, просуваючись із поважним виглядом між подвійним рядом легковажних голівок, зупинився в глибині хорів, де містився орган, проти маленької фігурки, що примостилася на сходинці. Сидячи навпочіпки, обпершись ліктями на коліна, заткнувши пальцями вуха, щоб не відволікатися шумом, вона, скорчившись і зігнувшись, як мавпочка, розучувала півголосом урок, щоб нікому не заважати; а він, урочистий і радісний, стояв, випроставшись і простягнувши руку, немов Паріс, що присуджує яблуко, але не найкрасивішій, а найрозумнішій.

— Консуело? Іспанка? — закричали в один голос юні хористки в якнайбільшому здивуванні. Потім пролунав загальний гомеричний регіт, що викликав рум'янець обурення та гніву на величному чолі професора.

Маленька Консуело, заткнувши вуха, нічого не чула з того, що говорилося, очі її неухважливо блукали, ні на чому не зупиняючись; вона була так занурена в розучування нот, що протягом кількох хвилин не звертала ані найменшої уваги на весь цей гомін. Помітивши нарешті, що вона є предметом загальної уваги, дівчинка відняла руки від вух, поклала їх на коліна й упустила на підлогу зошит. Спочатку, немов скам'янівши від здивування, не сконфужена, а скоріше трохи перелякана, вона продовжувала сидіти, але потім підвелася, щоб подивитися, чи немає за нею якого-небудь дивовижного предмета або смішної фігури, що викликали таку гучну веселість.

— Консуело, — сказав професор, взявши її за руку без подальших пояснень, — іди сюди, моя гарна, і проспівай мені

«Salve, Regina» Перголезе, яку ти розучуєш два тижні, а Кло-ринда зубрить цілий рік.

Консуело, нічого не відповідаючи, не виявляючи ні страху, ні гордості, ні зніяковілості, пішла слідом за професором, що знову всівся за орган і з тріумфуючим виглядом дав тон своїй юній учениці. Консуело заспівала просто, невимушено, і під високими церковними зводами зазвучав такий чистий, прекрасний голос, який ніколи ще тут не звучав. Вона проспівала «Salve, Regina», причому пам'ять її жодного разу не підвела, вона не взяла жодної ноти, що не пролунала б чисто й повно, не була б вчасно обірвана або витримана саме стільки, скільки було потрібно. Слухняно й точно дотримуючись настанов маестро й ретельно виконуючи його розумні та ясні поради, вона при всій своїй дитячій недосвідченості й безтурботності досягла того, чого не могли б дати й викінченому співакові школа, навичка й натхнення: вона проспівала бездоганно.

— Добре, жодна моя, — сказав старий маестро, завжди стриманий у своїх похвалах. — Ти розучила цю річ сумлінно й проспівала її з розумінням. До наступного разу ти повториш кантату Скарлатті, вже пройдену нами.

— Sì, signor professore¹, — відповіла Консуело. — А тепер мені можна піти?

— Так, дитя моє. Дивиці, урок закінчено!

Консуело склала в кошичок свої зошити, олівці й маленьке віяло із чорного паперу — нерозлучну іграшку кожної іспанки й венеціанки, — яким вона майже ніколи не користувалася, хоча завжди мала при собі. Потім вона шмигнула за органі труби, втекла з легкістю мишки внутрішніми сходами, що вели до церкви, на мить схилила коліна, проходячи повз головний вівтар, і при виході зіштовхнулася біля кропильниці з гарним молодим синьйором, який, усміхаючись, подав їй кропило. Окропивши чоло й дивлячись незнайомцеві просто в обличчя зі сміливістю дівчинки, яка ще не вважає й не чуває себе жінкою, вона одночасно й перехрестилася й подякувала йому, і це вийшло так кумедно, що юнак розреготався. Розсміялася й сама Консуело, але раптом, начебто згадавши, що її хтось чекає, вона пустилася бігцем, як оком змигнути вискочила за двері й утекла сходами на вулицю.

Тим часом професор знову сховав окуляри до широкої кишені жилета й звернувся до учениць, які притихли.

— Сором вам, красуні! — сказав він. — Ця дівчинка — а вона наймолодша з вас і прийшла в мій клас останньою — тільки одна й може правильно проспівати соло, та й у хорі, хоч яку б какофонію ви розводили навколо неї, я неухильно чую її го-

¹ Добре, синьйоре професоре (*лат.*).

лос, чистий і вірний, як нота клавесина. І це тому, що в неї є ретельність, терпіння й те, чого немає й не буде ні в кого з вас: у неї є *розуміння*.

— Не міг не випалити свого улюбленого слівця, — крикнула Клоринда, тільки-но маестро пішов. — Під час уроку він повторив його тільки тридцять дев'ять разів і, напевно, занедужав би, якби не дійшов до сорокового.

— Чому тут дивуватися, якщо ця Консуело робить успіхи? — сказала Джульєтта. — Вона така бідна, що тільки й думає, як би скоріше навчитися чому-небудь і почати заробляти на хліб.

— Мені говорили, що її мати циганка, — додала Мікеліна, — і що дівчинка співала на вулицях і на дорогах, перед тим як потрапити сюди. Не можна заперечувати, що в неї прекрасний голос, але в бідолахи немає й тіні розуму! Вона зубрить усе, рабські дотримуючись вказівок професора, а все інше довершують її здорові легені.

— Нехай у неї будуть найкращі легені й надзвичайний розум на додачу, — сказала красуня Клоринда, — я відмовилася б від усіх цих переваг, якби мені довелося помінятися з нею зовнішністю.

— Ви втратили б не так уже й багато, — заперечила Констанца, не особливо прагнучи визнавати красу Клоринди.

— Вона зовсім негарна собою, — додала ще одна. — Жовта, як великодня свічка, а очі великі, але зовсім невиразні. До того ж завжди так погано одягнена! Ні, безперечно: вона погануля.

— Бідолаха! Яка вона нещасна! Ні грошей, ні краси!

Так дівчата закінчили свій «панегірик» на честь Консуело й, пожалівши її, віддячили собі за те, що захоплювалися нею, коли вона співала.

Розділ 2

Це відбувалось у Венеції близько ста років тому, в церкві Мендіканті, де знаменитий маестро Порпора щойно закінчив першу репетицію своєї музики до великої вечерні, якою він мав диригувати наступної неділі, у день Успіння. Молоді хористки, яких він так суворо пробрав, були вихованками однієї з тих шкіл, де дівчат навчали за казенний кошт, а потім давали посібник «для заміжжя або для переходу в монастир», як сказав Жан-Жак Руссо, що захоплювався їхніми чудовими голосами незадовго до описуваного часу й у цій самій церкві. Ти добре пам'ятаєш, читачу, всі ці подробиці й чарівний епізод, розказаний ним самим із цього приводу у восьмій книзі його «Сповіді».

Я не повторюватиму тут ці чарівні сторінки, після яких ти, звичайно, не побажав би знову взятися за мої. Я вчинив би так само на твоєму місці, мій друже читачу. Сподіваюсь, одначе, що в цю мить у тебе немає під рукою «Сповіді», і продовжую свою оповідь.

Не всі ці молоді дівчата були однаково бідні, і, безсумнівно, незважаючи на всю пильність адміністрації, до школи потрапляли іноді й такі, що не надто вже й бідували, але використували можливість здобути за рахунок республіки артистичну освіту й непогано прилаштуватися. Тому-то деякі з них і дозволяли собі нехтувати священні закони рівності, завдяки яким їм удалося прокрастись на ті самі лави, де сиділи їхні бідніші сестри. Не всі вони додержувалися суворих приписів республіки щодо їхньої майбутньої долі. Нерідко траплялося, що яка-небудь із них, скориставшись даровим вихованням, відмовлялася потім від допомоги, прагнучи до іншої, більш блискучої кар'єри. Бачачи, що такі речі неминучі, адміністрація допускала іноді до навчання музики дітей бідних артистів, яким бродяче життя не дозволяло залишатися надовго у Венеції. До числа таких відносилася й маленька Консуело, що народилася в Іспанії й потрапила звідти в Італію через Санкт-Петербург, Константинополь, Мексику або Архангельськ, а може, яким-небудь іншим, іще більш прямим шляхом, доступним лише для циган.

Однак циганкою вона була тільки за професією й на прізвисько, тому що походження вона була не циганського, не індійського, й, у всякому разі, не єврейського. У ній текла гарна іспанська кров, і походила вона, безсумнівно, з мавританського роду, тому що відзначалася смаглявістю й була вся перейнята спокоєм, зовсім не властивим бродячим племенам. Я аж ніяк не хочу сказати чогось поганого з приводу цих племен. Якби образ Консуело був вигаданий мною, то, цілком можливо, я запозичив би його в народі Ізраїлю або в іще більш давніх народів, але вона належала до нащадків Ізмаїла, вся її істота говорила про це. Мені не довелося її побачити, тому що мені не виповнилось іще ста років, але так стверджували, і я не можу це спростувати. У неї не було горячкової поривчастості, що чергується із нападами апатичної м'якості, характерної для циганок. Не було в неї також і вкрадливої цікавості й настирливого жервання бідної єврейки. Вона була спокійна, як води лагун, і разом з тим не менш рухлива, ніж легкі гондоли, що безупинно ковзають по їхній поверхні.

Позаяк росла Консуело швидко, а мати її була надзвичайно бідна, то вона завжди носила плаття, занадто короткі для свого віку, що надавало цій чотирнадцятилітній дівчинці, що звикла

ходити босоніж, особливу дику грацію й робило її ходу такою невимушеною, що дивитися на неї було і приємно і шкода. Чи була в неї маленька ніжка — ніхто не міг сказати, до того погано вона була взута. Зате її стан, затагнутий у корсаж, що був занадто тісний і лопнув по швах, був стрункий і гнучкий, немов пальма, але без округлості, без усякої спокусливості. Бідна дівчинка й не думала про це, вона звикла до того, що всі біляві, білі й повненькі дочки Адриатики вічно називали її «мавпою», «лимоном», «чорнушкою». Її лице, зовсім кругле, бліде й незначне, нікого б не вразило, якби коротке, густе, закинута за вуха волосся й у той же час серйозний вид людини, байдужої до всього зовнішнього світу, не надавали їй деякої, щоправда, мало приємної оригінальності. Непривабливі обличчя поступово втрачають здатність подобатися. Людина, що має таке обличчя, для всіх байдужа, починає ставитися байдуже до своєї зовнішності й цим іще більше відштовхує від себе погляди. Красива стежить за собою, чепуриться, придивляється до себе, мовби постійно видивляється в уявлюване дзеркало. Некрасива забуває про себе і стає недбалою. Але є два види некрасивості: одна, страждаючи від загального несхвалення, заздрить і злобує, — це і є справжня, щира некрасивість; інша, наївна, безтурботна, мириться зі своїм становищем і байдужа до враження, що вона його справляє, — така некрасивість, не тішачи погляду, може привертати серця; такою саме й була некрасивість Консуело. Люди великодушні, що брали в ній участь, спочатку шкодували, що вона некрасива, потім, немовби роздумавшись, безцеремонно гладили її по голові, чого не зробили б стосовно красивої, й говорили: «Зате ти, здається, славна дівчинка». Консуело була задоволена й цим, хоча чудово розуміла, що така фраза значить: «Більше в тебе нічого немає».

Тим часом гарний молодий синьйор, що простягнув Консуело кропило зі святою водою, продовжував стояти біля кропильниці, поки всі учениці одна за одною пройшли повз нього. Він розглядав усіх з великою увагою, і коли найкрасивіша з них, Клоринда, наблизилася до нього, він вирішив подати їй святої води й омочив пальці, щоб мати задоволення доторкнутися до її пальчиків. Молода дівчина, почервонівши од відчуття вдоволеного марнославства, пішла, кинувши йому соромливо-сміливий погляд, що аж ніяк не виражав ні гордості, ні цнотливості.

Тільки-но учениці зникли за огорожею монастиря, чемний молодий синьйор повернувся на середину церкви й, наблизившись до професора, що повільно спускався із хорів, вигукнув:

— Присягаюся Бахусом, дорогий маестро, ви мені скажете, яка з ваших учениць щойно співала «Salve, Regina»!

— А навіщо вам це знати, графе Дзустіньяні? — запитав професор, виходячи разом з ним із церкви.

— Для того, щоб вас привітати, — відповів молодик. — Я давно вже стежу не тільки за вашими вечірніми церковними службами, але й за вашими заняттями з ученицями, — ви ж бо знаєте, який я палкий прихильник церковної музики. І запевняю вас, я вперше чую Перголезе в такому довершеному виконанні, а що стосується голосу, то це прекрасніший за всі, які мені довелося чути в моєму житті.

— Присягаюся Богом, це так, — мовив професор із самодоволеною поважністю, насолоджуючись у той же час великою понюшкою тютюну.

— Скажіть же мені ім'я неземної істоти, яка привела мене в такий захват, — наполягав граф. — Ви суворі до себе, ніколи не буваєте задоволені, але треба ж зізнатися, що свою школу ви зробили однією з кращих в Італії: ваші хори чудові, а солістки дуже гарні. Одначе музика, що ви її даєте виконувати своїм ученицям, така піднесена, така сувора, що мало хто з них може передати всю її красу...

— Вони не можуть передати цієї краси, тому що не відчувають її самі, — зі смутком мовив професор. — Свіжих, звучних, сильних голосів, слава Богу, нам не бракує, а от щодо музичних натур — на жаль, вони такі рідкісні, такі недосконалі...

— Ну, у всякому разі, одна у вас є, і до того ж надзвичайно обдарована, — заперечив граф. — Чудовий голос! Скільки почуття, яке вміння! Так назвіть же мені її нарешті!

— Але ж правда, вона зробила вам приемність? — запитав професор, уникаючи відповіді.

— Вона зворушила мене, довела до сліз... І за допомогою таких простих засобів, так натурально, що спочатку я навіть не міг зрозуміти, в чому річ. Але потім, о мій дорогий учителю, я згадав усе те, що ви так часто повторювали, викладаючи мені ваше божественне мистецтво, і вперше осягнув, наскільки ви мали рацію.

— А що ж таке я вам говорив? — триумфально запитав маестро.

— Ви говорили мені, що велике, істинне і прекрасне в мистецтві — це простота, — відповів граф.

— Я вам згадував також про *блиск*, *вишуканість* і *витонченість* та говорив, що нерідко доводиться аплодувати цим якостям і захоплюватися ними.

— Звичайно. Одначе ви додавали, що ці другорядні якості відокремлює від істинної геніальності ціла прірва. Отож, дорогий учителю, ваша співачка — одна по той бік прірви, а всі інші — по цей!

— Це вірно й до того ж добре сказано, — потираючи від задоволення руки, зауважив професор.

ЗМІСТ

«Великий майстер ідеального...». <i>Л. А. Мироненко</i>	3
Консуело	11
Коментарі	739